

УДК 113/119:72.01

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.3.12>

Мазур Олена Пилипівна

аспірантка кафедри філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

orcid.org/0009-0007-8038-4401

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ГЕОЦЕНТРИЧНОГО ВСЕСВІТУ В КОСМОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЯХ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ МІСТА ОДЕСИ

Актуальність теми. Містобудування та архітектура належать до мало досліджених областей наукової та соціокультурної діяльності людини. Величезна кількість свідчень підтверджують наявність філософських засад містобудування та архітектура, але їй досі відсутня чітко розроблена методологія експлікації та філософського аналізу цих засад. Історичні, культурологічні, археологічні дослідження та наявність «сакрального» центру Одеси дають нам підстави розглянути космогонічний ритуал закладання міста Одеси, як центр геоцентричної космологічної моделі містобудування та архітектури, і виявити світоглядні та філософські засади архаїчної космологічної моделі геоцентричного всесвіту, яка зображувалась у загальній структурі більшості будівель та міст Стародавнього Світу.

Мета дослідити філософські засади формування моделі геоцентричного всесвіту в космологічних моделях архітектури та містобудування на прикладі Одеси.

Методи дослідження. У нашому випадку, коли для узагальнених викладів з філософії, хронологічне і текстологічне охоплення нестандартно широке, стає зрозумілим і виправданим запропонований Віленом Горським метод культурологічного підходу в історії філософії, до якого тяжіють все більше Авторів, знаходячи таким чином у нефілософських текстах філософськи значущі ідеї та залучаючи їх до історико-філософського викладу.

Об'єктом дослідження є історичні, культурологічні, археологічні знахідки та дослідження, предметом дослідження – світоглядні та філософські засади моделей космологічного містобудування та архітектури.

Результати дослідження. Розглянуто філософські засади формування моделі геоцентричного всесвіту в космологічних моделях архітектури та містобудування на прикладі Одеси.

Зроблено висновки, що Одеса належить до центрів стародавньої культури, які брали участь у всесвітньому становленні людського світогляду. Космологія належить до фундаментальних знань про творіння, про будову світу. Геоцентрична космологічна модель архітектури та містобудування розглянута на прикладі Одеси символічними засобами доносить до людини світоглядний зміст, дозволяє зрозуміти невичерпне феноменологічне різноманіття світу, його фундаментальні константи. Дослідження мають великий потенціал.

Ключові слова: космологічні моделі архітектури та містобудування, культурологічний підхід в історії філософії, мудрість, метафізика, традиції, універсалії культури, міфологія, стародавній космологічний світогляд, архітектура Одеси.

Вступ Містобудування та архітектура належать до мало досліджених областей наукової та соціокультурної діяльності людини. Величезна кількість свідчень підтверджують наявність філософських засад містобудування та архітектура, але їй досі відсутня чітко розроблена методологія експлікації та філософського аналізу цих засад. В результаті проведеного попереднього дослідження були реконструйовані світоглядні та філософські засади **архаїчної космологічної моделі геоцентричного всесвіту**, яка зображувалась у загальній структурі більшості будівель та міст Стародавнього Світу. У цій моделі є **нерухомий центр як головне і сакральне, та мінлива оболонка навколо, яка асоціювалася з небом, яким плывуть зірки, розміряючи тимчасові цикли.** Ця модель наочно демонструвала, що треба розділяти «внутрішнє» – головне, непорушне, потаємне, сакральне – і «зовнішнє» – минуше. Назріла необхідність у розгляді

прикладів, що демонструють нам зв'язок філософії, космосу та архітектури. Історичні, культурологічні дослідження та наявність «сакрального» центру Одеси, дають нам підстави розглянути обряд закладання міста як космогонічний ритуал, проведений на території, яку нині займає Одеса, як точку розгортання моделі геоцентричного всесвіту в архітектурі та містобудуванні та виявити філософські засади [3, с. 187–188; 7, с. 17].

Мета і завдання. Дослідити філософські засади формування моделі геоцентричного всесвіту в космологічних моделях архітектури та містобудування на прикладі Одеси.

Методи дослідження. Методологічними орієнтирами нашого дослідження стали роботи сучасних українських філософів, які дають змогу здійснити філософський аналіз вибраної нами проблематики в універсальному міжкультурному контексті: універсалії культури та семіотика дискурсу О. Кирилюк [6]; сакральна географія, історія та рецепція індійської філософії, змінені стани свідомості, інтегральний традиціоналізм Ю. Завгородній [4]; філософські та методологічні проблеми історії філософії, дослідження природи філософського та релігійного знання, порівняльний аналіз філософської та релігійної традиції Сходу та Заходу С. Секундант [9]; проблеми мультикультуралізму і традиції В. Готинян – Журавльова [2]; значення інтерпретацій міфологічних наративів та релігійних ритуалів І. Сумченко [11].

У нашому випадку, коли для узагальнених викладів з філософії, хронологічне і текстологічне охоплення нестандартно широке, стає зрозумілим і виправданим запропонований Віленом Горським метод культурологічного підходу в історії філософії, до якого тяжіють все більше Авторів, знаходячи таким чином у нефілософських текстах філософські значущі ідеї та залучаючи їх до історико-філософського викладу [4, с. 74].

Аналіз останніх наукових досліджень. Слід зазначити, що актуальність нашого дослідження обумовлена слабкою розробленістю цієї теми в вітчизняних дослідженнях. Українські дослідники ще з початку 90-х років ХХ ст. приділяли пильну увагу сакральній географії. Досліджуючи сакральні простори український філософ Юрій Завгородній пише про необхідність розширення картографії нових та осмислення виявлених культових місць; залучення досвіду тих культур, які зберегли уявлення про наявність священного простору і сьогодні. Цілком імовірно, що, поширюючи погляд «священної географії» на територію всієї України, пощастить виявити існування цілої мережі зазначених центрів із різною сакральною напругою, скласти мапу їхнього розташування; проаналізувати специфіку вияву, спробувати подивитись на давню культуру України під кутом зору тих смислів, які вбачає такий підхід [5, с. 275].

Дослідження сакрального простору у різних його співвіднесеннях з міською реальністю в останні роки серед вітчизняних філософів формується в розвідках К. Белікової [1], О. Сорочук [10], К. Гуржи [24], Ф. Тихомірової [12] та ін.

Л. Радіонова, мабуть першою в українській філософській думці запропонувала в філософії міста «**вибудовувати місто в просторі культури як якусь онтологічну ідею, що має свою історію, свою біографію, свою траєкторію становлення – як якийсь ідеальний архетип, від якого можливі відгалуження – на європейський, східний та інші варіанти**» [8, с. 273–274].

В дисертаційному дослідженні кандидата філософських наук А. Димчука «Філософські засади соціальної доктрини масонства» ми знаходимо свідчення про сакральний зміст архітектури Одеси. А. Димчук посилаючись на праці доктора історичних наук, археолога А. Добролюбського пише що **план Хаджибея – Одеси, складений масоном Ф. де Воланом в 1794 р., мав особливу цінність як план ідеального міста. Одеса створювалася за сакральним планом масонської «урбаністики»**. Під час заснування Одеси першим її градоначальником масоном адміралом Ж. де Рибасом місто було поділено на сім частин; **соляним та сакральним центром міста стала майбутня Соборна площа** (що нагадувала пентаграму), місце перетину основних магістралей – сім вулиць. Масонські творці Одеси досягли гармонійного постійного денного сонячного освітлення вулиць, зумівши перетворити Одесу на справжнє «**місто Сонця**» [3, с. 186, 188].

А. Димчук посилається на роботи доктора історичних наук **В. Савченко, який творить «нову одеську міфологію»**, і пише, що сходи були для масонів головним «**осьовим**» **символом**

[3, с. 189]. Одеські архітектори шукали свою гору, щоб формувати «**Місто на Горі**» – «**найближче до Неба**», якому на думку масонів, було призначено **стати сакральним та духовним центром на Сході Європи**, звідки буде поширюватися світло цивілізації [3, с. 187].

Огляд вітчизняних філософських досліджень показує, що незважаючи на те, що кожен з вітчизняних авторів зробив величезний внесок у філософські дослідження різновидів сакрального простору, не було розглянуто саме космологічний простору архітектури та містобудування, його світоглядні і філософські засади.

У світовій гуманітаристиці, мабуть першим, хто пов'язав космологію, сакральний простір та архітектуру, був Мірча Еліаде румунський, французький та американський філософ, культуролог, історик релігій, який у роботі «Священне та мирське» стверджував, що в космологічному значенні ритуальної орієнтації та побудови священного простору можна переконалися на цілому ряді прикладів. Духовна архітектура лише запозичила і розвинула космологічний символізм, який існував вже у структурі примітивного житла, якому, своєю чергою, передувало тимчасове «святе місце», тобто тимчасово зайнятий освячений та космізований простір. Для нашого дослідження важливе поняття ієрофанії, яке М. Еліаде розрізняє за структурою: на елементарні і вищого порядку, та по основі: водні, сонячні, космологічні, і т.д. Доступність об'єктів, що проявляють ієрофанії, дозволяє людині обживати космос в ролі співтворця. Людина первісних спільнот зазвичай намагалася жити, наскільки це було можливо, серед священного, в оточенні освячених предметів [16].

Космологічна архітектура містить у собі потужний потенціал впливу на духовну культуру людей, має глобальне поширення і пов'язана з усіма відомими цивілізаціями Стародавнього світу. Всі об'єкти космологічної архітектури у всі часи та в різних місцях Землі влаштувалися на однакових принципах побудови. Тому досліджувати цю єдину структуру можна за її різноманітними проявами. Серед величезної кількості статей [15; 20]; обзорів [17]; програм магістратури [33]; дисертацій [41]; наукових книг [13; 23; 27; 28; 35]; науково популярної літератури [21; 22], та інших публікацій присвячених космологічному аспекту архітектури, нам хочеться відзначити книгу Адріана Снодграсса «Архітектура, час, вічність: символіка зірок і часу в традиційній архітектурі». А.Снодграсс безперечний авторитет в східній архітектурі та мистецтві, який протягом своєї кар'єри розробив важливі теорії у галузі герменевтичної філософії та її застосування до міжкультурного розуміння. Його дослідження засновані на роботах Мартіна Гайдеггера, Ганса-Георга Гадамера та чисельних японських та індійських вчених. Велика архітектура світу у книзі, поділена на епохи та цивілізації і представлена як символи, відображення та мініатюри космічних явищ. Снодграсс ілюструє, як позначаються цикли та системи, орієнтації та осі, розмір, колір, пропорції, маса та орнамент: вони є шарнірами неба сакральної архітектури. Розглядаються платонічна, християнська, ісламська доктрини символізму; астрономічна та часова символіка в архітектурі індуїстського храму; купол неба в Греції та Римі; орієнтація християнської церкви; символіка китайського Будинку Світу; астральна символіка в ісламській архітектурі та Кааби; астральна символіка в архітектурі догонів та в архітектурі Північній Африці; символіка архітектури Томбукту; астральна символіка в архітектурі індіанців Південної Америки та північноамериканських індіанців; астрономічна орієнтація в архітектурі інків; просторово-часова символіка космосу в мезоамериканській архітектурі та ін. **Чудеса архітектурної спадщини людства розкриваються через цю монументальну книгу як емблеми Єдиного, стійкі охоронці Слова та архаїчні машини пам'яті; тим, хто розглядає їх такими, вони вказують шлях до споглядання вічної архітектури внутрішнього світу** [40].

Проаналізувавши статтю Сайєд Гульзар Гайдера «Космологія. Іслам. Архітектура» ми пришли к висновку, що в цілому дослідники космологічних моделей архітектурі дотримуються дуже різних точок зору. Перші – це історичні дослідження, де методологія та написання наукові, об'єктивні та підтверджені джерелами. Другі – це література натхненна духовним світоглядом, де автори цитують священні та філософські тексти, щоб створити символічні тексти, а історичні факти вони вважають другорядними щодо трансісторичного значення та послання

архітектури. Вони найвідкритіші і, можливо, найсміливіші у побудові космологічних пояснень архітектури. Існують характерні саме для досліджень ісламської архітектурної космології публікації, де автори намагаються встановити пряму відповідність між ісламськими ортодоксальними доктринами та архітектурними формами. Вони теж дотримуються вірувань та звичаїв ісламу, але загалом дуже підозрілі щодо гностичних та езотеричних аспектів ісламської думки. Вони спираються на кліматичні, причинно-наслідкові зв'язки та соціальні кореляції, щоб затвердити свою точку зору на те, що саме шаріат є первинним у формуванні ісламського середовища. Зрозуміло, що дослідники які дотримуються таких різних точок зору, мають великі труднощі з розумінням роботи один одного. Реальний дискурс необхідний, і лише чесна громадянськість може зблизити поляризованих дослідників архітектури. Тільки тоді з'являться корисні та конструктивні інструменти критики, такі необхідні для зростання архітектурної думки у наш час [20].

Загальний висновок аналізу останніх наукових досліджень свідчить, що незважаючи на наявність величезної кількості свідчень про світоглядні та філософські засади космологічних моделей містобудування та архітектури стародавніх цивілізацій, відсутня чітко розроблена методологія експлікації та філософського аналізу цих засад. Просторове та тимчасове розмаїття цих джерел, а також різноманіття точок зору та методологічних підходів до їхнього дослідження ще більше ускладнює завдання пошуку цих засад.

Результати дослідження. На нашу думку, розуміння засад архаїчної космології та космогонії веде до пізнання прихованих смислів, зашифрованих у сакральному географічному та архітектурному просторі Одеси. Філософські прозріння, містичні ідеї, археологічні відкриття, дають нам підстави розглянути космогонічний ритуал, проведений на території, яку нині займає Одеса, як «сакральний центр» розгортання космологічної моделі містобудування та архітектури.

Не всіляке місто в світі може похвалитися знанням не тільки точного часу, але й місця свого заснування. У цьому сенсі – Одеса, місто унікальне. Перший будинок у майбутній Одесі заснував власноруч граф Г. С. Волконський, зі своїм другом Йосипом де-Рібасом, на розі нинішніх Рішельєвської та Ланжеронівської вулиць. Сталося це 22 серпня (за старим календарним стилем) 1794 року [7, с. 17].

Оскільки дослідники наголошують на єдиному принципі побудови об'єктів космологічної архітектури, то кожен космологічно правильно зрозумілий елемент і весь архітектурний ансамбль Одеси може бути ключем до моделі, що має подібність у багатьох інших космологічних архітектурних пам'ятниках. Для цього нами і було розпочато це дослідження. Все, що ми досліджуємо у світовій архітектурній космології, має на меті розгадку Одеси, це головне у нашому дослідженні. По суті ми шукаємо світоглядні засади космологічних моделей архітектури та містобудування Одеси. Саме ця цільова установка служить стрижнем для безлічі смислів, пружиною для становлення і розгортання. Це зумовлено тим, що будь-який дослідник, навіть якщо він і не усвідомлює цього, прагне створити якусь системну конструкцію з логічно пов'язаними ланками – теоріями і гіпотезами. Ця модель допомагає працювати, вибирати і виправдовувати напрями досліджень, з нею легше жити в науці і шукати відповіді на безперервно виникаючі питання. Але побудувати її неможливо без припущень, що ґрунтуються скоріше на інтуїції, ніж на фактах. І такі «ключові гіпотези» грають у свідомості дослідника у сфері знання найважливішу роль. Тому за всієї широти охоплення космологічних моделей архітектури містобудування, а це буквально сакральна архітектура всієї Земної кулі, наша робота не є компіляціями робіт дослідників, які визначили будь-яке стародавнє будівництво як космогонічний акт і розглядають його вже ззовні, крізь призму тисячоліть, як архаїку. У нашому дослідженні жива архітектура Одеси як результат творчості засновників розглядається через сприйняття людини, яка живе всередині міста-талісмана, побудованого космологічно, міста яке має довгу історію та безліч культурних шарів. Наше дослідження, крім сприйняття звичайного городянина, несе в собі акт співтворчості, оскільки символи міста з часом реконструюються, осмислюються і переосмислюються. Ернст Кассіер в «Есе про людину;

Введення у філософію людської культури» , писав, що все що створює людина – схильне до зміни і руйнації, причому як матеріальної, так і ментальної. Навіть збережене втрачає свій первісний зміст. Реальність всього створеного не фізична, а символічна, тому вона не перестася потребувати осмислення та переосмислення [14]. Тому наш метод – обрати один ключовий значущий об'єкт дослідження – модель архітектури Одеси, щоб, отримавши результати, створити модель світоглядних та філософських засад моделей космологічного містобудування та архітектури, та прокласти шлях до інтерпретації інших творів світової архітектури побудованих за космологічними моделями. Архітектура Одеси, настільки таємнича і багатозначна, дає досить інформації для гіпотез, припущень і моделей. Нашу модель можна розглядати і як формулювання гіпотези, і як емпіричне узагальнення – результат досліджень, опис яких ще передбачається у майбутніх публікаціях.

Поняття «Центр світу», «сакральний центр», «Вісь всесвіту» (axis mundi) належать до розряду найважливіших у давній космогонії та космології. Вони служили первинними міфологічними та філософськими категоріями, за допомогою яких визначалися місцезнаходження та просторові межі житлового будинку, домівки, окремого поселення, держави, всього населеного світу – ойкумени.

Одеса планувалася за античним містобудівним зразком. Імпульс до освоєння спадщини який з'явився ще в епохи Ренесансу і Класицизму, орієнтувався насамперед на Античність. Але ми знаємо, що часом загальнокультурна установка на освоєння спадщини не обмежується офіційно декларованими адресами для наслідування і може проникнути у значно глибші пласти несвідомого культури та відродити архаїчні мотиви, поява яких здається на перший погляд незрозумілою. Це можна пояснити тим, що відкинуте знання не зникає безвісти, воно йде в підкіркові області індивідуумів в архетипах колективного несвідомого та інтуїтивно розпізнається. К. Юнг, досліджуючи взаємодію свідомого і несвідомого, дійшов висновку, що пам'ять звільняє місце для майбутнього знання, вводячи усвідомлену інформацію у підсвідому область. Такі висновки він зробив під час психологічних досліджень окремих індивідуумів. Але те саме явище можна простежити і в загальному процесі **створення колективного несвідомого образу цілих народів**. К. Юнг наводить приклади відомих архетипів, припускаючи, що спочатку вони несвідомо виникають як образи, а вже потім з'ясовується їх зміст і значення [26].

Поява перших слідів життєдіяльності людини на території поблизу сучасної Одеси відноситься до епохи верхнього палеоліту (40–60 тис. років тому).

П'ять тисяч років тому на території сучасного селища Усатове, під Одесою, знаходилося величезне поселення людей епохи мідного віку. Поблизу

розташувалися величезні кургани – перші поховальні споруди у всьому Причорноморському степу. На честь назви села, де було зроблено перші знахідки, самотутню археологічну культуру назвали Усатівською, хоча поширювалася вона й на території нинішніх Румунії та Молдови. Населення усатівської культури з'явилися на руїнах зникаючої культури Трипільля, увібравши в себе також новоприбульців з приуральських степів. Від трипільців усатівці запозичили кераміку та манеру будівництва житла, а від прийшлих степовиків – звичку зводити кургани над могилами своїх предків. З цих місць усатівці мігрували на Балкани, де зіграли свою роль у становленні місцевих етносів, став попередниками давніх греків та фрігійців [7, с. 7; 30; 31. с. 614].

Бронзовий вік був справжнім бумом космологічного будівництва по всьому світу. На території Євразії в цей час будували круглі просторові календарі, де в плані окрім 28 секторів сидеричного місячного місяця (час за який Місяць повертається на те саме місце серед зірок – становить 27,32 діб), календаря екліптичної системи небесних координат (стародавні символи **Мати світу**, матріархат і т.д.), що послужив основою для створення астрологічної **системи з 28 Місячних стоянок** у індусів, у арабів і монголів, китайців і 27 (тричі дев'ять) **Берегинь** у слов'ян, стала враховуватися і нова екваторіальна система небесних координат (символи гномон, фалос, патріархат і т.д.). Це було зумовлено тим, що з середини IV і далі (протягом III тисячоліття до н.е.) в результаті явища прецесії до Північного полюса світу підійшла зірка

альфа Дракона, яка стала **Полярною зіркою** на ціле тисячоліття. Астрономічне явище становлення Полярної зірки альфа Дракона у Північному полюсі світу збігається з процесом згасання матриархату та Культу **Великої Матері Старої Європи**, з його первісно родовим устроєм і так званим містично – магічно образним ставленням до світу.

Уточнюючі астрономічні розрахунки зміщення полюса світу вздовж прецесії від поміченого становища в 2800-х роках до н.е. проводилися протягом усього III тисячоліття до н.е. завдяки наземним календарям-обсерваторіям, таким як Аркаїм, Стоунхендж та ін. Ці знання згодом допомогли розвинути такі точні науки, як математика, геометрія, астрономія та уточнити календар. Астрономічні явища у формі міфів стали причиною і зразком формування загальносвітових стереотипів свідомості (наприклад, архетипи К. Юнга). Комплекс курганних споруд типовий для Усатове, та для енеолітичних курганних комплексів Бугу, Дніпра, Молочної та навіть Дону. Спостереження за астрономічними явищами були важливі не тільки для господарської діяльності, похоронної та календарної обрядовості, але й для світоглядних уявлень, пов'язаних з **розумінням Всесвіту** та стали основою у створенні **моделей Світу** та їх складових частин. **Усі об'єкти, що становлять архітектуру ранніх курганів, мали яскраво виражену космогонічну символіку.** Орієнтація була пов'язана з азимутами сходів та заходів сонця у дні сонцестоянь та рівнодень, крайніми позиціями сходів високого місяця, напрямками північ та південь. Горизонтальна структура моделювала пори року, частини доби тощо.

З віддаленням зірки альфа Дракона від Північного полюса світу, будівництво грандіозних археоастрономічних споруд стало згасати... Стародавні греки належали до індоевропейських народів, що консолідувалися на рубежі III–II тис. до н.е. в районі Причорномор'я та Прикаспію, а потім, за однією з гіпотез, мігрували у різних напрямках по всьому світу з початку II тис. до н.е. (Шумер, Індія, Балкани і т.д.).

Курганний обряд Північного Причорномор'я в скіфський час відроджується вже не над похованнями з найпростішими речами, а як багаті на зброю і коштовності підземні житла; **не як модель Всесвіту, а як втілення непорушності загробного царства.** Але це царство виявилося не вічним...

Перші давньогрецькі колоністи на території, що нині займається Одесою з'явилися у середині VI століття до нашої ери. Найдавніший район Гавані Істріан був виявлений у 1996 р. експедицією професора А. О. Добролюбського при розкопках біля Воронцовського палацу [7, с. 8]. На **Жеваховій горі** поблизу Усатова в V–IV ст. до н.е. розташовувалося **грандіозне святилище на честь давньогрецької богині Деметри**, покровительки родючості та землеробства [7, с. 7].

В результаті походів Александра Македонського в знаменитій Александрійській бібліотеці вдалося зібрати всі знання ойкумени (Індія, Персія, Азія та ін). В епоху еллінізму сформувалися космологічні моделі архітектури та містобудування на основі нам історично відомих, записаних найбільш ранніх космологічних концепцій Стародавньої Греції (VIII–VI ст. до н. е.). В них з тих чи інших позицій трактувалися загальна форма нашої планети, її вертикальна, міфологічна символіка, місце розташування та функції **«Пупа Землі»** (Центру світу).

Наступником Давньогрецької культури став Стародавній Рим. Відомо, що Одеса у XVIII столітті планувалася за давньоримськими архітектурними та містобудівними зразками, відповідно до вказівок архітектора та механіка, вченого-енциклопедиста Марка Вітрувія Полліона, який жив у період розквіту Римської імперії, «золотого століття» правління імператора Октавіана Августа в I ст.н.е. Вітрувій відомий своїм трактатом «Десять книг про архітектуру», в якому узагальнив чи не весь античний досвід будівельного мистецтва [42].

Апофеозом філософських і космополітичних шукань античних архітекторів став Римський **Пантеон «храм всіх богів»**, зведення якого збіглося з завершальним етапом розквіту Римської імперії – першою половиною II століття нашої ери. Пантеон являє собою найскладнішу космогонічну систему. Вона поєднує античні (грецькі, етруські, римські) та східні (єгипетські, вавилонські та ін.) моделі Всесвіту. **У пропорціях цієї гігантської ротонди ми бачимо глибоке філософське значення. У неї може бути вписана куля – античний прообраз Землі,**

у центрі якої, за віруваннями піфагорійців, горить вічний вогонь, Гестія (Веста) чи Монада (від. Греч. monados – одиниця, неподільне). Кількість кесонів по колу ротонди також не випадково – 28 діб місячного календаря.

Співвідношення, серед яких перше місце займає квадрат, друге – золотий перетин, вносять сильну ноту раціоналізму в композицію Пантеону, **прояснюючи її і підпорядковуючи людині та її розуму**. Для архітектури наступних епох **Пантеон** назавжди залишився одним із **найдосяжніших зразків центричної будівлі**, увінчаної куполом. Найдавніший храм Вести повторив форму італійської хатини з соломи та дерева, з конусним дахом та отвором у центрі для випуску диму.

Відобразивши нові тенденції у розвитку релігійної ідеології, Пантеон став одним із прообразів християнських центричних храмів візантійської доби, наприклад **Софії Київської**.

З крахом Римської імперії античні містобудівні та архітектурні моделі були надовго забуті, щоб відродитися спочатку в епоху Ренесансу, і особливо в епоху Класицизму і втілилися, у тому числі й у містобудівному плані Одеси.

Сакральний центр моделі геоцентричного всесвіту у космологічних моделях архітектури та містобудування. У давнину будь-який сакралізований мезокосм (країна, місто, храм, будинок тощо) цілком законно претендував на свій особливий центр. Причому єдиний в кожному конкретному випадку. Центр будинку – це вогнище або стовп, що підпирає дах. Центром міста чи села вважався храм із вівтарем головного місцевого божества.

Абсолютним центром світу, згідно з геоцентричною системою Птолемея, є Земля («Гестія богів»). Подібна спорідненість центрального «осередку» всесвіту та домашнього вогнища підкреслює відоме з давніх-давен символічне ототожнення будинку з космосом.

А.Снодграсс пише, що грецьке слово «**вівтар**», **hestia**, та його латинський еквівалент **vesta**, це **імена богинь**: Осередок – це божество. У Греції кожна молитва, звернена до богів, починалася і завершувалася з проголошення імені Гестія біля Очага, і на горі Олімп жертва Гестії здійснювалася перед жертвою Зевсу, як і в Римі, де **першим шанованим божеством у ритулах була Веста** [40, с. 228].

Виток всіх світових міфологій і всіх жіночих божеств, на думку Роберта Грейвса, це **архетип Білої Богині** [18]. Марія Гімбутас у книзі «Цивілізація Великої Богині: Світ Стародавньої Європи» досліджує способи існування, соціальні структури та вірування народів, що населяли Європу з VII до III тис. до н. е. (до приходу індоєвропейців), коли формувалися стабільні землеробські громади, значно збільшилася чисельність населення, було створено багату художню мову та складну символічну систему, пов'язану з різними проявами культу **Великої Богині** [19]. Культ богині-матері **Деметри**, що йде корінням ще в доолімпійську епоху, в пізній античності поєднується з культом **Кібели та Ісиди. Церера, Римська Деметра, Богиня Зерна та творчих сил Землі**, якій поклонялися як більш давній та самобутній земній силі, **Magna Mater, Праматір** була захисницею, і спільнота довіряла свою скарбницю, свої закони та рішення Сенату її храму, вважаючи, що там ніщо не буде фальсифікуватися [39].

Світова наука не стоїть на місці і вивчення міфології теж розвивається. Герта фон Дехенд, будучи випускницею Франкфуртського університету за спеціальністю «історія наук», у співтворстві з Джорджіо де Сантільяна, чия діяльність була спрямована на перегляд основних принципів філософії науки, в 1969 році опублікували книгу «Млин Гамлета: нарис про міф і структуру часу». Книга являє собою сплав досліджень як авторів книги, так і співробітників та студентів Массачусетського технологічного інституту, відомого своїми інноваціями та великою базою для фундаментальних та прикладних досліджень. Головною ідеєю книги було твердження, що міф був «технічною мовою» для запису та передачі астрономічних спостережень. Дослідження було названо авторами «**першою розвідкою**» **стародавньої філософської системи**, заснованої на особливих астрономічних знаннях, поширених по всіх районах стародавньої «високої культури» на планеті. Книга «Млин Гамлета» надихнула дослідників у різних галузях – істориків, фізиків, геологів і астрономів та інших переосмислити стародавню архітектуру, міфологію та античну філософію [37].

У міфі про Велику Матір богів простежується велика кількість стародавніх космогоній. П'єр Луїджі Ніколо в книзі «Від Кібели до Мухаммеда. Історія Чорного каменю Мекки» пише: «Фігура **Агдістіс/Кібели**, яка може здатися суперечливим і малозрозумілим елементом у фригійському міфі, оскільки ми знаємо про неї від авторів елліністично-римської культури, проте допускає цікаві зв'язки з важливою фігурою індуїстського пантеону, підтверджуючи загальний релігійний фонд арійських народів, до якого належали фригійці, та підтверджує архаїчність самого міфу. Отже, в Алена Даніелу, відомого сходознавцю: **Адіті, початковий Простір, 'невичерпне джерело достатку', перша богиня, мати богів ... Адіті – небо, Адіті – сфера простору, Адіті – мати, батько, син. Адіті – всі боги...**» [32]. Тобто в самому імені Адіті закладено **концепцію недвоїсності, отже, безперервності**: екліптика «йде», **безперервно**. Дванадцять сонячних «Адіт'ів» (діти Адіті) можуть бути пов'язані лише з зодіакальними знаками, що лежать на екліптиці. **Споконвічна особистість Кібели найвищою мірою космічна і космологічна**. Але як вся ця більш архаїчна небесна ідентичність узгоджується з наступною, що описується як «**богиня гір**» і мала чітко земні характеристики? Ключ, як це часто буває в таких випадках, ми знаходимо у Платона (Федон 109): «**Ма справжня земля знаходиться в чистому небі, де зірки; і це небо більшість з тих, хто звик говорити про ці речі, називає ефіром**» [34].

Космічну циклічність Сантільяна і Дехенд визначають як «страшну машину часу», яка «йде», невинно перемелюючи світи, відбираючи, обмежуючи, наче космічний кат. Божества, що втілюють поняття долі, необхідності, часу, справедливості (**Ерінії, Мойри, Ананке, Діке, Темі, Ори(Хори)**) всі жіночі сутності. Значення «вимірювання» і, отже, «творіння» закладено в імені Матері: «Навести порядок означає виміряти; **вимірювати означає творити**; в архаїчні часи ми не знаходимо жодної іншої концепції «творіння» і, якщо ми не матимемо на увазі, що «творити» означає «вимірювати», ми не зможемо зрозуміти жодного з так званих «міфів про творіння» [38, с. 89].

Стовп (аналог гори чи каменю) у плані геометричної абстракції зрештою стає квадратом чи прямокутником. Цей геометричний малюнок послідовно дотримується навіть у облаштування храмів; пише Дж. Річер [36, с. 110].

По неблаганному шляху (**Rta / Dike / Dao**) космічної циклічності встановлюється порядок часу і всі **речі створюються, тобто вимірюються**: «Поки ми не отримаємо уявлення про цей **κόσμος**, Піфагорійську формулу «**речі є числа**», у нас буде мало шансів вловити сюжет будь-якої стародавньої культури [38, с. 98–99].

Сонце вимірювальний прилад. А інший, такий самий на екліптиці, **але вночі – це Місяць**. Місячний рік був першим типом обчислюваного року. Великі матері-землі, завжди певним чином пов'язані з Місяцем та місячним світом. Це був ще один **аспект їхньої творчості – це вимірювати місячним інструментом**.

Сантільяна писав у «Введенні» в книги «Млин Гамлета» про стародавній світ величезної і твердо встановленої складності, що нескінченно відрізняється від нашого. Але сучасні вчені були спантеличені народною уявою. На руїнах великої архаїчної світобудови осів пил віків, коли на сцену вийшли греки; проте щось із цього збереглося у традиційних обрядах, у міфах, у казках, які вже ніхто не розуміє. У буквальному значенні це породило кровожерливі культури, спрямовані на забезпечення родючості, що були засновані на вірі у неясну універсальну силу амбівалентної природи, яка сьогодні, здається, монополізувала наші інтереси. Тим не менш, початкові знання ще могли посилати спалахи світла, зберігаючись майже незайманими навіть через деякий час у думці піфагорійців і Платона. Але це уламки втраченого цілого, що манять і невловимі одночасно... Думка, що стоїть за тими великими далекими століттями, піднесена, незважаючи на дивину її форм. Теорія про те, «як виник світ», мабуть, пов'язана з порушенням гармонії, свого роду космогонічним «первородним гріхом», в результаті якого коло екліптики (разом із зодіаком) було нахилено по відношенню до екватора в циклах змін... Це не означає, що ця **архаїчна космологія** може зробити великі відкриття в галузі фізики... вона **окреслила єдність всесвіту (і людського розуму), підштовхнувши себе до найдальшим її кордонам**.

Справді, сьогодні людина робить те саме. Ейнштейн сказав: «Що немислимо у Всесвіті, так це те, що він мислим». Людина не здається ... [37].

Підбиваючи підсумки, ми приходимо до висновку, що рідкісний варіант трипільської цивілізації, Усатівська культура (від села Усатове, одеська обл.), що перебувала у розквіті 2500–2250 тис. років до н. е., а також відкрите на Жеваховій горі поблизу Усатова грандіозне святилище V–IV ст. до н.е. на честь давньогрецької богині Деметри, покровительки родючості та землеробства, дає підстави віднести територію, що займає сучасна **Одеса-мама**, до **центрів стародавньої культури** [7, с. 7]. Центрів, які брали участь у всесвітньому становленні людського світогляду по створенню космологічних образів обоженуваної «Землі богів», по якій ходять Зірки, Сузьр'я, Сонце, Місяць і на котрій розташовані їх Місячні палаци. Ці символи, знаки – провісники майбутньої науки і філософії.

Все що створюється у Космосі руйнується з часом- зірки, сузьр'я, планети... Але колись, дуже давно, з'явилась на Землі, **сила, що кинула виклик неблаганному закону руйнації. З'явилося чудо – життя**, з'явилась естафета передачі життя, мить за космічним рахунком. Тільки живі форми можуть ускладнюватися з часом, проходити процес трансформації і перетворюватися. Стародавні люди це знали і тому обоженували Землю, Велику Богиню, сакральний центр космосу, і залишили ці знання нащадкам у вигляді моделі геоцентричного всесвіту.

Ці ідеї актуальні і для сучасного миру. На честь богині названа гіпотеза Геї, (Г'ея, Г'айя, «земля») богині Землі у давньогрецькій міфології, космологічного божества, однієї з первісних богинь, Цецери римлян, названа гіпотеза Геї (англ. Gaia hypothesis) – космогонічна гіпотеза, запропонована англійським вченим Джеймсом Лавлоком у 1979 році. Основним положенням гіпотези є твердження (виходячи з того факту, що атмосфера Землі значно відрізняється від атмосфер інших планет сонячної системи, де немає життя), що Земля як планета в цілому, її біосфера є певною мірою живим **суперорганізмом**. Автор у своїй книзі «Г'ея» зазначає: Земля – більше, ніж просто дім, це жива істота, і ми є її невід'ємною частиною [29].

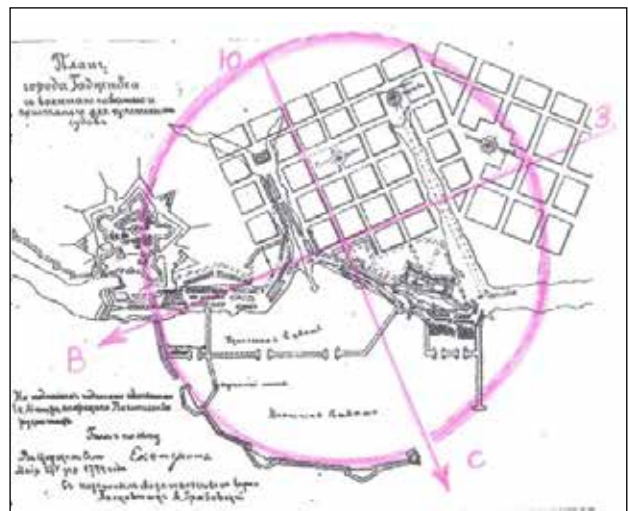
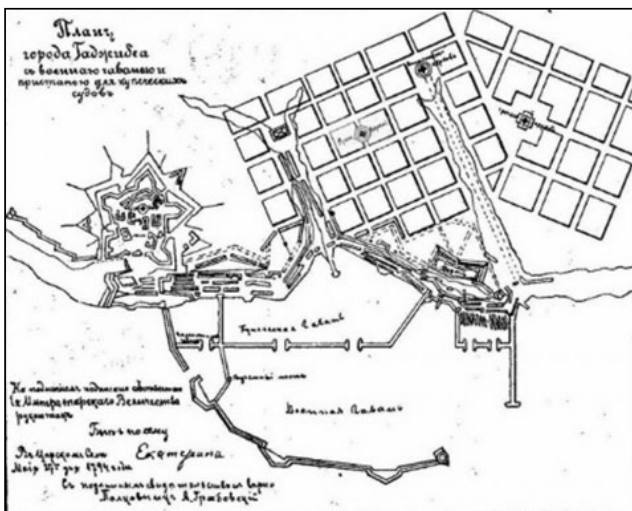
Зміни в архітектурі починаються зі зміни основ світорозуміння, світогляду та філософії суспільства. На думку Чарльза Дженкса, сформульованій у книзі «Нова парадигма в архітектурі», сучасні зміни в архітектурі викликані зміною парадигми науки, що витіснила науку лінійну, механічну і стала комплексною наукою, тобто сукупністю наук про складні системи, такі як фрактальна геометрія, неокосмологія, теорія самоорганізації (синергетика) та ін. Погляд людини на всесвіт теж перестав бути лінійним, механічним і прийшло розуміння, що всесвіт на всіх рівнях від атома до галактики знаходиться в процесі самоорганізації і є більш вільною і відкритою системою, ніж передбачали попередні відкриття вчених у цій галузі. Сучасне місто – це структура, в якій ми бачимо спільність із Космосом в тому, що ця структура сама себе прочитує, змінюється, мутує і є сутністю, яка раптово може переходити на якісно більш високий рівень організації. Хоча сучасні архітектурні твори виражаються це у непростих формах, але вони, як і раніше, засновані на класичних архітектурних принципах [25].

Парадигма планів давньоримських міст – це сакральний простір. А. Димчук пише у, що з античних зразків Греції та Риму масони перейняли ідею про заклання невпорядкованої первозданної природи, про приручення Хаосу геометрією, і заклали місто за античним архітектором Вітрувієм, якого масони сакралізували у своїх «Конституціях [3, с. 187–188]. Дослідник А. Снодграсс пише, що давньоримський ритуальний простір був створений за моделлю небесного купола, розрізаного на чотири частини двома величезними осями. Опівдні, звертаючи погляд на південь, жрець окреслював лінії на небесній поверхні своєю жердиною, вимовляючи **lituus**: спочатку лінію, що веде з півночі на південь, **cardo** або «опора», «основа», так названа, тому що звернена до **північного полюса**, до опори, осі неба; потім креслилася друга лінія, **decumanus**, визначена траєкторією сонця із заходу на схід, яка перетинала **cardo** точно над жерцем [40, с. 212]. Центр побудованої форми – це слід променя, що світиться, який виходить або від **стаціонарного Сонця, або від Полярної зірки**, розташованих на вершині небесного купола. Нерухоме зенітне Сонце знаходиться в **центрі знакового кола**, на екліптиці фізичного сонця, місяця та планет [40, с. 93]. У свою чергу кожна з чотирьох чвертей, утворених кардо

і декуманус, була в подальшому підрозділена ще на чотири частини, утворюючи загалом **шістнадцять частин**, які є обителі божеств. **Добрі боги розташовувалися на північно-східній частині небесного бані**; підступні боги жили на **півдні**, символічно зв'язуючись із близькістю до **нижнього полюса axis mundi**, що спускається від Полярної зірки, розташованої на півночі; сектори, розташовані між так званими полюсами, мали позитивну чи негативну позицію, залежно від їхньої близькості до сходу чи заходу [40, с. 306]. Підрозділи хреста мають відгук також в інших небесних циклах: розподіл на **дванадцять**, як у разі **міст та будівель з дванадцятьма брамами** або дверима, описують позиції сонця на екліптиці **дванадцять місяців**, а також **дванадцять зодіакальних сузір'їв**; поділ на **двадцять вісім** чи **тридцять два**, як на плані індійського храму – сліди діаграми **місячних Будинків**, чи позицій місяця на екліптиці протягом року; інші розподіли описують цикли планет [40, с. 101]. Ритуали сакралізації просторів проживання повторювали ритуали чотири частини небес [40, с. 214]. Земний храм, хрестоподібний слід на землі небесного царства богів, став керівним принципом створення храмів, міст, військових та житлових таборів та підрозділів з часів етрусків та давніх римлян. **Ті ж кардинальні осі, які визначають житла богів, поділяють людські житлові простори: небесне коло стає квадратом житла на землі. Людські простори стають сакральними через факт зображення небесної моделі.**

Відомо, що з найдавніших часів в містобудівній практиці багатьох народів застосовувалося лише два типи планувань. Форми плану перших міст – коло або квадрат – пов'язувалися з сакральним значенням цих геометричних форм: коло – небеса, квадрат – земля і внутрішній порядок. Космологічні коло і квадрат стали об'єктом гострої полеміки між видатними представниками самих різних політичних партій (аристократів, демократів та ін.) і філософських шкіл, що пропонували свої концепції і моделі «ідеального» суспільства, міста і держави в цілому. Афіни і Рим мають все ж такі в плані коло.

Але чи завжди сучасні міста побудовані за космологічними моделями є «сакральні»? Чи не зруйнувалась і ця величезна ідея з часом? Можна розглянути модель геоцентричного всесвіту в космологічній моделі містобудування Одеси. Архітектура Одеси може бути як дослідницький інструмент. Сакральна архітектура, від якої, по суті, і походить вся архітектура, це посередники між людиною і космосом, небом і землею, вона містять магію кола і квадрата, і несе у собі нескінченність часу. Перший будинок у майбутній Одесі заснував власноруч граф Г. С. Волконський і Йосип де-Рібас, на розі нинішніх Рішельєвської та Ланжеронівської вулиць 22 серпня (за старим календарним стилем) 1794 року [7, с. 17]. **План Хаджибея – Одеси, складений масоном Ф. де Воланом в 1794 р., мав особливу цінність як план ідеального міста.**

План Одеси як багатозаровий та багатовимірний просторово-календарний текст, що відображає будову світу

Тому, приблизно, ми можемо побудувати **досконалу форму кола** шляхом добудування кола з центром на розі нинішніх Рішельєвської та Ланжеронівської вулиць. Сектор кола є портовою спорудою, що веде до місця, на якому, приблизно, був побудований Воронцовський маяк. План 1794 року містить ще багато підказок, натяків на символи сакральної геометрії. Це мандала, яка потребує глибокого зосередження.

Висновки. Між архітектурою та філософією є багато спільного. У всі часи архітектура містила і містить неминучі змісти, несе в собі знання, накопичені та генеровані людством. Одним із фундаментальних знань є знання про творіння, про будову світу. Протягом століть архітектура символічними засобами доносить до людини свій світоглядний зміст, дозволяє зрозуміти невичерпне феноменологічне різноманіття світу та фундаментальні константи. Сакральна архітектура виражає складне пізнання сенсу індивідуальної причетності космічному світу. Спостереження і уявлення образу цієї єдиної конструкції, де кожен компонент має значення, стає джерелом пошуку гармонії, чисті коріння в людині, як у мікрокосмі.

Перспективи: визначити напрями практичного використання космологічної теорії: проекти реконструкції та реставрації архітектури за програмами міжнародних організацій (ЮНЕСКО та ін.), державних музеїв та галерей. Розробка концептів космологічних моделей архітектури та містобудування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белікова К. О. Сакралізація простору міста в умовах секуляризації. Вісник ДонНУЕТ: наук. журн. Донецьк. Серія, Гуманітарні науки. Вип. 2 (62), 2014. С. 66–73.
2. Готинян-Журавльова В. В. Особистісне вимірювання людини у контексті взаємодії соціуму і культури. Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії, 2022. Вип. 44. С. 27–33.
3. Димчук А.В. Філософські засади соціальної доктрини масонства: дис. ... к. філос. наук : 09.00.03. Одеса: Південноукраїнський нац. пед. інститут імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2020. 255 с.
4. Завгородній Ю. Класична індійська філософія в оксфордській серії «Історія філософії без жодних прогалин». *Sententiae*, 2021. Вип. 40 (2). С. 66–84. DOI: <https://doi.org/10.31649/sent40.02.066>
5. Завгородній Ю. Ю., Остапенко М.А. Сакральний вимір острова Хортиця (до постановки питання). *Культурологічні студії: Зб. наук. праць* 2, 1999. С. 247–275.
6. Кирилюк О. Аліментарний універсально-культурний код у діалозі Григорія Сковороди «Вдячливий Єродій». *Δόξα (Докса): збірник наукових праць з філософії та філології*. Одеса, 2022. Випуск 2(38). С. 7–14. DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283057](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283057)
7. Одесознавство. Навчальний посібник. Одеса, 2010. 384 с. URL: archive.org/details/odesoznavstvo/mode/2up
8. Радіонова Л. Публічний простір міста в соціально-філософській перспективі: методологія дослідження. *Схід*, 2013. № 6 (126). С. 273–277. URL: <http://skhid.kubg.edu.ua/article/view/20742>
9. Секундант С. Ляйбніц і Вольф: критичні засади ідеї наукової революції у філософії. *Sententiae*, 2021. Випуск 40(1), С. 44–66. DOI: <https://doi.org/10.31649/sent40.01.044>
10. Сорочук А. Десакралізація простору сучасного міста. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. Випуск 21. 2018. С. 91–97.
11. Сумченко, І. Концепт «потойбіччя» у давніх міфологічних системах: уявлення та роль у культурі. *Δόξα (Докса): збірник наукових праць з філософії та філології*. Одеса, 2022. Випуск 2(38). С. 85–97. DOI: [10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283065](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283065)
12. Тихомирова Ф. Трансформація сакрального простору європейського міста. *Δόξα/Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. Вип. 1 (29). Про сакральне-1. Одеса: Акваторія, 2018. С. 21–31. DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.1\(29\).146515](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.1(29).146515)
13. Akkash S. *Cosmology and Architecture in Premodern Islam: An Architectural Reading of Mystical Ideas*. SUNY Series in Islam (Albany, N.Y.: State University of New York Press, 2005). – XXV, 262 p. ISBN: 0791464113
14. Cassirer E. *An Essay on Man*. New Haven: Yale University Press, 1944. 237 p.

15. Deniz B. Patterns Reflecting Cosmology in Islamic Architecture. *M.Arch.*, Department of Architecture, 2016. URL: <https://ru.scribd.com/document/316777651/Patterns-Reflecting-Cosmology-in-Islamic-Architecture-Banu-Deniz>
16. Eliade M. *Le sacré et le profane*. Paris: Galimard, 1965. 194 p.
17. Fry T. *Cosmology and Architecture in Premodern Islam; Visualizing the Invisible; Built upon Love*. *Design Philosophy Papers*, 2006. 4(4), pp. 255–259. <https://doi.org/10.2752/144871306X13966268131992>
18. Graves R. *The White Goddess*. Faber & Faber; 2nd edition, 1999. 544 p. ISBN: 10:0571174256 ISBN: 13:978-0571174256
19. Gimbutas M. *The civilization of the goddess : the world of Old Europe*. HarperSanFrancisco, 1991. – XI, 529 p.
20. Haider S. G. *Islam, Cosmology, and Architecture*. In M. B. Sevchenko (Ed.), *Theories and Principles of Design in the Architecture of Islamic Societies*. Cambridge, Massachusetts: Aga Khan Program for Islamic Architecture, 1988. pp. 73–85. URL: <https://pdfcoffee.com/cosmology-islam-architecture-gulzar-haiderpdf-pdf-free.html>
21. Hancock G., Bauval R. *The Message of the Sphinx: A Quest for the Hidden Legacy of Mankind*. New York: Crown Publishers, 1996. 362 p. ISBN0517705036
22. Hancock G., Bauval R. *Talisman: Sacred Cities, Secret Faith*. Tisbury: Element Books, 2004. – XII, 562 p. ISBN 0718143159, 9780718143152
23. Hawkins G.S. *Stonehenge Decoded*. Doubleday. 1965. 202 p. ISBN 10:0385041276 ISBN 13:978-0385041270
24. Hurzhy K. *Idea and myth of the city from the philosophical research viewpoint*. *European philosophical and historical discourse*. Volume 7. Issue 3. Czech Republic, 2021. pp. 151–157.
25. Jencks C. *The New Paradigm in Architecture: The Language in Post-Modernism*, New Haven; London: Yale University Press, 2002. 304 p.
26. Jung C.G. *Collected Works of C.G. Jung: The First Complete English Edition of the Works of C.G. Jung*. Routledge, 2023. 10910 p. ISBN 9781032603384
27. Lagopoulos A. Ph. *Urbanisme et Semiotique*. Paris: Economica, 1999. 385 p.
28. Levi A. *Les machines à faire-croire: Formes et fonctionnements de la spatialité religieuse*. Paris: Economica, 2003. 245 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/279254554_Les_Machines_a_faire_croire_I_Formes_et_fonctionnement_de_la_spatialite_religieuse
29. Lovelock J. *Gaia: A New Look at Life on Earth*. Oxford University Press, 2000. 176 p. ISBN 0192862189.
30. Mallory J. P. *The homelands of the Indo-Europeans*. In: BLENCH, R. & M. SPRIGGS (eds.). *Archaeology and Language 1*. London and New York: Routledge, 1997. pp. 93–121.
31. Mallory J. P., Adams D. Q. *Encyclopedia of Indo-European culture*. London: Fitzroy Dearborn, 1997. – XLVI, 829 p. ISBN: 9781884964985, 1884964982
32. Nicolò P.L. *Da Cibebe a Maometto: storia della pietra nera della Mecca. Il ponte vecchio*, 2004. 223 p.
33. Peker A. U. AH 539 *Cosmological Thought and Architecture in the Middle East (3-0)3 – ECTS: 4*. Syllabus of a graduate course offered at METU Architectural History. 2019. 4 p. URL: https://www.academia.edu/38210917/2019_AH_539_Cosmological_Thought_and_Architecture_in_the_Middle_East
34. Platon. *Platon. Oeuvres complètes*. Paris: Flammarion, 2008. 2204 p. ISBN 978-2-08-121810-9
35. Prat, G. *L'architecture invisible*. Bonchamp-les-Laval: Maison D'editions «ARKXANA VOX», 1999. 320 p. ISBN 10: 2906588296 / ISBN 13: 9782906588295
36. Richer J. *Geografia sacra del mondo greco (Orizzonti della storia)*. Rusconi Libri, 1989. 374 p. ISBN-10:881888011X
37. Santillana G. de, Dechend, H. von. *Il mulino di Amleto: saggio sul mito e sulla struttura del tempo*. Adelphi eBook, 2020. 630 p. isbn: 9788845982286
38. Santillana G. de, Dechend, H. von. *Sirio. Tre seminari sulla cosmologia arcaica*. Adelphi, 2020. 171p.
39. Sjoon M, Mor B. *The Great Cosmic Mother. Rediscovering the Religion of the Earth*. HarperSanFrancisco, 1991. 501 p.

40. Snodgrass A. *Architettura, tempo, eternita : il simbolismo degli astri e del tempo nell'architettura della tradizione*. Milano: Paravia, 2004. – XXV, 595 p. ISBN 10: 8842490040 / ISBN 13: 9788842490043

41. Sukkar A. *Structures of Light. The Body and Architecture in Premodern Islam: a thesis submitted in fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy: the London Consortium (AA, BBK, ICA, Science Museum, and Tate) Birkbeck, University of London 2015*. URL: https://www.researchgate.net/publication/341623343_Structures_of_Light_The_Body_and_Architecture_in_Premodern_Islam

42. Vitruvio M. P. *De architectura: I Dieci libri dell'Architettura- Vitruvio*. Independently published, 2023. 317 p. ISBN-13:979-8871732953

REFERENCES

1. Akkach, S. (2005). *Cosmology and Architecture in Premodern Islam: An Architectural Reading of Mystical Ideas*. SUNY Series in Islam (Albany, N.Y.: State University of New York Press). -xxv, 262 p. [in English]. ISBN: 0791464113

2. Byelikova, K.O.(2014). *Sakralizaciya prostoru mista v umovah sekulyarizaciyi*. [Sacralization of urban space in terms of secularization], *Visnik DonNUET: nauk. zhurn.* – Doneck. Seriya, Gumanitarni nauki, Vip. 2 (62), S. 66–73. [in Ukrainian].

3. Cassirer E.(1944). *An Essay on Man*. New Haven: Yale University Press. 237p. [in English].

4. Deniz B.(2016). *Patterns Reflecting Cosmology in Islamic Architecture*. M. Arch., Department of Architecture. [in English]. URL: <https://ru.scribd.com/document/316777651/Patterns-Reflecting-Cosmology-in-Islamic-Architecture-Banu-Deniz>

5. Dymchuk, A. V. (2020). *Filosofs'ki zasady sotsial'noyi doktryny masonstva*. [The Philosophical Foundations of the Social Doctrine of Freemasonry]: dys. ... k. filos. nauk : 09.00.03. Odesa: Pivdenoukrayins'kyy nats. ped. instytut imeni K. D. Ushyns'koho, Odesa, 2020. 255 s. [in Ukrainian].

6. Eliade, M. (1965). *Le sacré et le profane*. Paris: Galimard. 194 p. [in French].

7. Fry, T.(2006). *Cosmology and Architecture in Premodern Islam; Visualizing the Invisible; Built upon Love*. *Design Philosophy Papers*. 4(4), Pp. 255–259. [in English]. <https://doi.org/10.2752/144871306X13966268131992>

8. Graves R. *The White Goddess*. Faber & Faber; 2nd edition, 1999. 544p. [in English]. ISBN-10:0571174256 ISBN-13:978-0571174256

9. Gimbutas, M.(1991). *The civilization of the goddess : the world of Old Europe*. HarperSanFrancisco. – xi, 529 p. [in English].

10. Haider, S. G. (1988). *Islam, Cosmology, and Architecture*. In M. B. Sevckenko (Ed.), *Theories and Principles of Design in the Architecture of Islamic Societies*. Cambridge, Massachusetts: Aga Khan Program for Islamic Architecture. Pp. 73–85. [in English]. URL:<https://pdfcoffee.com/cosmology-islam-architecture-gulzar-haiderpdf-pdf-free.html>

11. Hancock G., Bauval R.(1996). *The Message of the Sphinx: A Quest for the Hidden Legacy of Mankind*. New York: Crown Publishers. 362 p. [in English]. ISBN0517705036

12. Hancock G., Bauval R.(2004). *Talisman: Sacred Cities, Secret Faith*. Tisbury: Element Books.- xii, 562 p. [in English]. ISBN 0718143159, 9780718143152

13. Hawkins, G.S.(1965). *Stonehenge Decoded*. Doubleday. 202 p. [in English]. ISBN-10:0385041276 ISBN-13:978-0385041270

14. Hotynian-Zhuravlyova, V. V. (2022). *Osobystisne vymiryuvannya lyudyny u konteksti vzayemodiyi sotsiumu i kul'tury*. [Personal measurement of a human in the context of the interaction of society and culture]. *Visnuk of the Lviv University. Series Philos. – Political studies*, Issue 44, S. 27–33. [in Ukrainian].

15. Hurzhy, K. (2021) *Idea and myth of the city from the philosophical research viewpoint*. *European philosophical and historical discourse*, 7(3), Pp. 151–157. [in English].

16. Kyrylyuk, O. (2022). *Alimentarnyy universal'no-kul'turnyy kod u dialozi Hryhoriya Skovorody «Vdyachlyvyy Yerodiy»*. [Alimentary universal- cultural code in Hrygory Skovoroda's dialogue "The grateful Erodus"]. *Δόξα / Doksa*, 2(38), S. 7–14. [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283057](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283057)

17. Jencks, C.(2002). *The New Paradigm in Architecture: The Language in Post-Modernism*, New Haven; London: Yale University Press. 304 p. [in English].

18. Jung, C.G.(2023). Collected Works of C.G. Jung: The First Complete English Edition of the Works of C.G. Jung. Routledge. 10910 p. [in English]. ISBN 9781032603384
19. Lagopoulos, A. Ph.(1999). Urbanisme et Semiotique. Paris: Economica. 385 p. [in French].
20. Levi, A.(2003). Les machines à faire-croire: Formes et fonctionnements de la spatialité religieuse. Paris: Economica. 245 p. [in French]. URL: https://www.researchgate.net/publication/279254554_Les_Machines_a_faire_croire_I_Formes_et_fonctionnement_de_la_spatialite_religieuse
21. Lovelock, J. (2000). Gaia: A New Look at Life on Earth. Oxford University Press. 176 p. [in English]. ISBN 0192862189.
22. Mallory, J. P.(1997). The homelands of the Indo-Europeans. In: BLENCH, R. & M. SPRIGGS (eds.). Archaeology and Language 1. London and New York: Routledge. Pp. 93–121. [in English].
23. Mallory J. P., Adams D. Q. (1997). Encyclopedia of Indo-European culture. London: Fitzroy Dearborn. – xlvi, 829 p. [in English]. ISBN: 9781884964985, 1884964982
24. Nicolò P.L. (2004). Da Cibebe a Maometto: storia della pietra nera della Mecca. Il ponte vecchio. 223 p. [in Italian].
25. Odesoznavstvo. (2010). Navchal'nyy posibnyk. [Odessa studies. Study guide] Odesa. 384 s. [in Ukrainian]. URL: archive.org/details/odesoznavstvo/mode/2up
26. Peker, A. U. (2019). AH 539 Cosmological Thought and Architecture in the Middle East (3-0)3 – ECTS: 4. Syllabus of a graduate course offered at METU Architectural History. 4 p. [in English]. URL: https://www.academia.edu/38210917/2019_AH_539_Cosmological_Thought_and_Architecture_in_the_Middle_East.
27. Platon. (2008). Platon. Oeuvres complètes. Paris: Flammarion. 2204 p. [in French]. ISBN 978-2-08-121810-9
28. Prat, G.(1999). L'architecture invisible. Bonchamp-les-Laval: Maison D'editions «ARKXANA VOX». 320 p. [in French]. ISBN 10: 2906588296 / ISBN 13: 9782906588295
29. Radionova, L. (2013). Publichnyy prostir mista v sotsial'no-filosofskiy perspektyvi: metodolohiya doslidzhennya. [Public space of city in social-philosophical prospect: methodology of research]. Skhid, № 6 (126). S. 273–277. [in Ukrainian]. URL: <http://skhid.kubg.edu.ua/article/view/20742>
30. Richer, J.(1989). Geografia sacra del mondo greco (Orizzonti della storia). Rusconi Libri. 374 p. [in Italian]. ISBN: 10:881888011X
31. Santillana G. de, Dechend, H. von.(2020). I mulino di Amleto: saggio sul mito e sulla struttura del tempo. Adelphi eBook. 630 p. [in Italian]. ISBN: 9788845982286
32. Santillana G. de, Dechend, H. von. (2020). Sirio. Tre seminari sulla cosmologia arcaica. Adelphi. 171p. [in Italian].
33. Secundant, S. (2021). Leybnits i Vol'f: krytychni zasady ideyi naukovoï revolyutsiyi u filosofiyi.[Leibniz and Wolf: critical foundations of the idea of scientific revolution in philosophy]. Sententiae, 40(1), S.44–66. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.31649/sent40.01.044>
34. Sjoon M, Mor B.(1991). The Great Cosmic Mother. Rediscovering the Religion of the Earth. HarperSanFrancisco. 501p. [in English].
35. Snodgrass, A.(2004). Architettura, tempo, eternità : il simbolismo degli astri e del tempo nell'architettura della tradizione. Milano, Paravia. – XXV, 595 p. [in English]. ISBN 10: 8842490040 / ISBN 13: 9788842490043
36. Sorochuk, A.(2018). Desakralizaciya prostoru suchasnogo mista. [Desacralization of the space of the modern city], Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya filos.-politolog.studiyi, Vipusk 21, S. 91–97. [in Ukrainian].
37. Sukkar, A. (2015). Structures of Light. The Body and Architecture in Premodern Islam: a thesis submitted in fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy. The London Consortium (AA, BBK, ICA, Science Museum, and Tate) Birkbeck, University of London 2015. [in English]. URL: https://www.researchgate.net/publication/341623343_Structures_of_Light_The_Body_and_Architecture_in_Premodern_Islam.
38. Sumchenko, I. (2022). Kontsept «potoibichchia» u davnikh mifolohichnykh systemakh: uivavlennia ta rol u kulturi [The concept of «the otherwise» in ancient mythological systems: imagination and role in culture], in: Δόξα / Doksa, № 2(38), S. 85–97. [in Ukrainian]. DOI: 10.18524/2410-2601.2022.2(38).283065

39. Tykhomirova, F. (2018). Transformatsiya sakral'noho prostoru yevropeys'koho mista. [Transformation of the sacred space of the European city]. *Δόξα/Doxa*, 1 (29), S. 21–31. [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.1\(29\).146515](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.1(29).146515)
40. Vitruvio, M. P. (2023). *De architectura: I Dieci libri dell'Architettura – Vitruvio*. Independently published. 317 p. [in Italian]. ISBN: 13:979-8871732953
41. Zavorodnii, Y. (2021). Klasychna indiy's'ka filosofiya v oksfords'kiy seriyi «Istoriya filosofiyy bez zhodnykh prohalyn». [Classical Indian philosophy in the Oxford series “History of Philosophy without any gaps”]. *Sententiae*, 40(2), S. 66–84. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.31649/sent40.02.066>
42. Zavorodnii, Y. Y. & Ostapenko, M. A. (1999). Sakral'nyy vymir ostrova Khortytsya (do postanovky pytannya). [The sacred dimension of Khortytsia Island (before the question)]. *Cultural studies*, 2, S. 247–275. [in Ukrainian].

Mazur Olena Pilipivna

Postgraduate Student at the Department of Philosophy
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvorianska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0007-8038-4401

PHILOSOPHICAL BASIS OF THE FORMATION OF THE GEOCENTRIC UNIVERSE MODEL IN COSMOLOGICAL APPROACHES TO ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING: CASE OF ODESA

Problem. *Urban planning and architecture remain underexplored in both scientific and socio-cultural research. Although there is substantial evidence indicating the philosophical foundations underlying these fields, a clearly defined methodology for explaining and analyzing these foundations from a philosophical perspective has yet to be established. Historical, cultural, and archaeological studies, along with the existence of a "sacred" center in Odesa, provide grounds for considering the cosmogonic ritual of the city's founding as a manifestation of the geocentric cosmological model in urban planning and architecture and revealing the worldview and philosophical underpinnings of the archaic geocentric cosmological model, which is reflected in the architectural and urban designs of many ancient buildings and cities.*

Purpose. *The aim of this research is to examine the philosophical foundations of the formation of the geocentric universe model as it manifests in cosmological approaches to architecture and urban planning, with a focus on the city of Odesa.*

Methods. *The cultural approach in the history of philosophy.*

The object of the research includes historical, cultural, and archaeological findings, while **the subject of the research** focuses on the worldview and philosophical foundations of cosmological models of urban planning and architecture.

Results of Research. *This study explores the philosophical foundations underlying the geocentric universe model as reflected in the cosmological models of architecture and urban planning, using the city of Odesa as a case study.*

It was concluded *The geocentric cosmological model of architecture and urban planning, examined in the context of Odesa, conveys profound worldview content through symbolic means, enabling an understanding of the world's inexhaustible phenomenological diversity and its fundamental constants. This research holds significant potential for further exploration.*

Key words: *cosmological models of architecture and urban planning, cultural approach in the history of philosophy, wisdom, metaphysics, traditions, universals of culture, mythology, ancient cosmological worldview, architecture of Odesa.*